

JAROSŁAW OWSIAŃSKI
Łódź
ORCID: 0000-0001-9900-8827

ROZWÓJ PIŁKARSTWA NIEMIECKIEGO NA ZIEMIACH POLSKICH ZABORU PRUSKIEGO W LATACH 1900-1914 NA TLE SYTUACJI POLITYCZNEJ

Niniejsza praca jest próbą odtworzenia, w ujęciu syntetycznym, dorobku piłkarstwa niemieckiego na ziemiach polskich zaboru pruskiego w zakresie rozwoju organizacyjnego, prowadzonych rozgrywek, dokonań klubów oraz sukcesów odnoszonych w rywalizacji sportowej w okresie do wybuchu I wojny światowej. W artykule została omówiona geneza piłki nożnej na terenie Niemiec i stopniowe przenikanie tej dyscypliny do wschodnich prowincji. Pomimo wielu trudności, np. znacznego oddalenia od siebie ośrodków miejskich, piłka nożna uzyskiwała tam dużą popularność, a powstające niemieckie kluby piłkarskie zdołały stworzyć struktury związkowe, zrzeszone w *Deutscher Fußball-Bund*, co pozwoliło na włączenie ich do rywalizacji o klubowe mistrzostwo Niemiec oraz rozgrywek reprezentacji regionów. Rosnąca popularność niemieckiej piłki nożnej na tym terenie przyczyniła się do rozwoju polskiego futbolu, szczególnie w Wielkopolsce. Ten obszar badawczy zaczyna od pewnego czasu interesować historyków sportu, ale nadal publikacje na ten temat są nieliczne. Aby zbadać znaczenie piłkarstwa niemieckiego na terenie ziem polskich zaboru pruskiego dla rozwoju tej dyscypliny sportu w obu krajach, w pracy wykorzystano analizę zachowanych materiałów źródłowych, ówczesnej prasy oraz opracowań historycznych.

Posługując się terminem „ziemie polskie zaboru pruskiego”, należy przez to rozumieć obszar, który do 1772 r. należał do Rzeczypospolitej, po 1815 r. pozostawał we władaniu Królestwa Prus, a następnie od 1871 r. Cesarstwa Niemieckiego, natomiast po zakończeniu I wojny światowej ponownie znalazł się w granicach państwa polskiego. Obejmował on Pomorze Gdańskie (bez Gdańska i Elbląga), Kujawy (z Bydgoszczą i Inowrocławiem), ziemię chełmińską (z Toruniem i Grudziądem), obszar nadnotecki (z Nakłem) oraz zachodnią Wielkopolskę (z Poznaniem, Gnieznem, Ostrowem Wlkp. i Leszmem) do rzeki Proсны (czyli bez Kalisza). Na tym właśnie obszarze w latach 1900-1914 rozwijało się niemieckie piłkarstwo, co stanowiło asumpt do narodzin polskiej piłki nożnej, w nurcie niezależnym od rozwoju polskiego futbolu na terenie Galicji.

Zagadnienie to wydaje się ważne, tymczasem jest ono zazwyczaj pomijane w rozważaniach historyków sportu z obu krajów. Polska historiografia sportu skupia się przede wszystkim na wątkach obejmujących genezę polskiej piłki nożnej i aspektach

sportu związanych z ruchem narodowowyzwoleńczym, natomiast niemieccy historycy nie przykładają szczególnej wagi do rozwoju rodzimego futbolu na terenach, które po I wojnie światowej znalazły się poza terytorium Niemiec. Ma to ścisły związek z masowym odpływem ludności niemieckiej po zakończeniu I wojny światowej. Według polskich statystyk od 1 grudnia 1918 r. do 30 września 1921 r. tylko z województw poznańskiego i pomorskiego wyjechało 523 tys. Niemców (Krzywicki 1923: 62). Ubytek ich z Poznania był tak znaczny, że stan liczebny spadł z 42% w 1918 r. do 5,5% w 1921 r. (Wieczorek 1968: 15). Po 1921 r. Polskę opuściło około 400 tys. tzw. optantów, czyli osób mających, na zasadach określonych w traktacie wersalskim, możliwość zrzeczenia się obywatelstwa polskiego i optowania na rzecz obywatelstwa niemieckiego (Kacprzak 2007: 145-158). Masowe wyjazdy Niemców z Wielkopolski, Kujaw i Pomorza miały także wpływ na funkcjonowanie sportu. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości działały na tym terenie już tylko nieliczne kluby niemieckie, np. w Poznaniu tylko jeden, który zakończył swoją działalność w 1920 r. Wszystko to zaważyło to na braku związków emocjonalnych Niemców z obszarem, który opuścili, dlatego też pamięć o sportowych wydarzeniach z lat 1900-1914 nie była kultywowana. Warto zastanowić się, jaki wpływ na taką sytuację miały postanowienia traktatu wersalskiego, jak zmieniły one niemiecką świadomość narodową i historyczną w aspekcie kultury fizycznej. W polskiej literaturze z zakresu historii sportu, przedstawiającej pionierski obraz piłki nożnej w czasach zaborów, widoczna jest tendencja wyolbrzymiania znaczenia Galicji. W pierwszym znaczącym opracowaniu na ten temat Józef Hałys rozwojowi piłkarstwa i rozgrywkom w zaborze pruskim poświęcił kilkukrotnie mniej miejsca niż w dwóch pozostałych, twierdząc m.in. że szczególnie na Pomorzu niewiele było klubów niemieckich, a futbol uprawiano tylko w garnizonach wojskowych (Hałys 1981: 120), z czym trudno się zgodzić. Należy sformułować raczej twierdzenie przeciwstawne, iż piłkarstwo niemieckie miało rozwiniętą strukturę pod względem terytorialnym i organizacyjnym, tym bardziej że liczba klubów rosła z roku na rok, były one zrzeszone w związkach i okręgach, które organizowały coroczne rozgrywki mistrzowskie. Warto jednak zaznaczyć, iż źródłem wielu informacji na ten temat są niewielkie adnotacje z prasy codziennej, nie zawierające autora ani tytułu, podawane zwykle w ramach kroniki wydarzeń, co utrudnia proces kompletowania danych.

GENEZA NIEMIECKIEJ PIŁKI NOŻNEJ

Aby właściwie przedstawić rozwój piłkarstwa niemieckiego na ziemiach polskich zaboru pruskiego, należy odnieść się do genezy piłki nożnej na terenie Niemiec. Z wszystkich niemieckich regionów futbol trafił bowiem najpóźniej właśnie do prowincji wschodnich.

W końcu XIX w. z Wysp Brytyjskich na kontynent europejski przeniknęły równocześnie piłka nożna i rugby. W Niemczech to rugby miało lepsze początki. Już w 1878 r. powstał pierwszy klub rugby w Hanowerze. Piłka nożna początkowo uzna-

na została za sport mniej poważny. Uważano, że jest przede wszystkim dobrą rozrywką dla młodzieży. Niemiecka młodzież rzeczywiście chętnie zaczęła gnać się do uprawiania piłki nożnej, uznając, że przyjemniej jest biegać za piłką na świeżym powietrzu (niezależnie od pogody) niż wykonywać preferowane wówczas monotonne ćwiczenia gimnastyczne w zadbanych salach szkolnych. Jednak to właśnie na bazie klubów gimnastycznych zaczęły powstawać pierwsze kluby piłkarskie. Działo się tak szczególnie w północnych i środkowych Niemczech, czyli regionach mających największe kontakty gospodarczo-handlowe z Wielką Brytanią.

Związki angielsko-niemieckie zacieśniły się także dzięki małżeństwu królowej Wiktorii z księciem Albertem Sachsen-Coburg-Gotha. Zaowocowało to tym, że w każdym większym niemieckim mieście były szkoły dla synów angielskich bogaczy. Formowały się tam także skupiska angielskich robotników, sprzedawców i rzemieślników, prowadzących swoje zakłady. To właśnie oni, choć głównie uczniowie, przywieźli do Niemiec grę, która z czasem rozdzieliła się na rugby i piłkę nożną (Hesse 2014: 24).

Narodziny futbolu na terenie Niemiec miały miejsce na początku lat sześćdziesiątych XIX w., kiedy to na podstawie różnorodnych jeszcze przepisów organizowano mecze futbolowe. Ich uczestnikami byli uczniowie angielskiej szkoły w nadreńskiej miejscowości Neuwied. Jednocześnie w Bad Cannstatt, niedaleko Stuttgartu, grze w piłkę oddawali się brytyjscy turyści i kuracjusze (Fryc 2015: 58-59). Warto dodać, że uczestnikiem tych pierwszych zawodów piłkarskich był, urodzony w Neuwied, Ferdinand Hueppe (1852-1938), późniejszy pierwszy prezydent *Deutscher Fußball Bund*. Zaslugą młodych Anglików mieszkających w Dreźnie było założenie w marcu 1874 r. klubu piłkarskiego *Dresden English Football Club*. Był on ponoć niepokonany przez dwie kolejne dekady, choć raczej nie miał zbyt wielu przeciwników.

Jesienią 1874 r. pojawiły się na terenie Niemiec próby popularyzacji futbolu podejmowane bez udziału Brytyjczyków. Warto przede wszystkim wspomnieć o inicjatywie dwóch niemieckich nauczycieli, Augusta Hermanna i Konrada Kocha, którzy poprzez futbol zamierzali zaktywizować ruchowo uczniów szkoły w Brunszwiku. Pierwszemu z nich (Hermannowi) przypisuje się sprowadzenie z Anglii piłki, którą rzucił między uczniów niemieckiego liceum. Drugi (Koch) rok później opublikował niemieckojęzyczną wersję przepisów piłkarskich (Hesse 2014: 25), a dwa lata później doprowadził do zorganizowania meczu, w którym reprezentacja miejscowej szkoły zmierzyła się z drużyną swoich angielskich rówieśników z Getyngi (Fryc 2015: 62-63). Koch był także założycielem pierwszego klubu, choć była to organizacja piłkarska niewykraczająca poza mury szkolne. Tym samym Niemcy stopniowo przejmowali angielskie upodobania do uprawiania futbolu.

Najstarsze sekcje piłkarskie powstały we wcześniej istniejących klubach gimnastycznych *Turn- und Sportgemeinde Ulm* (zał. 1846, drużyna piłki nożnej od 1866 r.) oraz *Turn- und Sportverein München 1860* (sekcja piłkarska od 1889 r.). W kolejnych latach tworzone kluby piłkarskie, do których należały: *TuRa Ludwigshafen* (1882), *ASV Bergedorf* (1885) oraz *Hamburger SV* (1887) (Kukulski 1974: 280). Nie były to jednak kluby jednosekcyjne, a poza tym we wszystkich tych przypadkach przy

tworzeniu sekcji futbolowych dało się zauważyć wpływy brytyjskie. Pierwszym całkowicie niemieckim klubem piłkarskim, istniejącym do dziś, była *Germania Berlin*, założona w kwietniu 1888 r. przez czterech nastoletnich braci (Hesse 2014: 26).

Pierwsze regionalne zrzeszenie towarzystw piłkarskich, *Bund Deutscher Fußballspieler*, zostało założone 4 listopada 1890 r. w Berlinie z inicjatywy Georga Leuxa. Do tej organizacji przystąpiło osiem klubów, m.in.: *Germania*, *Hellas*, *Askania*, *Teutonia* i *Vorwärts*. Po kilkunastu miesiącach działalności *BDF* został jednak rozwiązany (Fryc 2015: 71). W berlińskim futbolu wytworzyła się luka organizacyjna, którą częściowo wypełnił istniejący w latach 1891-1903 *Deutscher Fußball- und Cricket Bund*, choć był to związek obejmujący jednocześnie dwie dyscypliny sportu. W latach dziewięćdziesiątych XIX w. powstały także okręgowe związki piłkarskie Niemiec południowych, Hamburga, Bremy i Mannheim (*Ibidem*).

Choć niemieccy gimnastycy nazywali futbol „angielską zarazą”, niemiecki nauczyciel Karl Planck w 1898 r. opublikował swoją wypowiedź: „Pozwalamy sobie uważać ten analizy angielski sport nie tylko za wstrętny, ale absurdalny, brzydki i zбочony” (Hesse 2014: 31), to jednak wraz z rozwojem różnych form rywalizacji i towarzyszących jej emocji piłka nożna na terenie Niemiec rozwijała się coraz szybciej, obejmując zasięgiem swego oddziaływania coraz to nowe tereny.

Turnieje piłkarskie dla zrzeszonych klubów od 1892 r. organizował *Deutscher Fußball- und Cricket Bund*, natomiast rozgrywki ligowe w Niemczech miały swój początek w sezonie 1894/95. Dotyczyły one wtedy jedynie okręgu berlińskiego. W następnym roku wystartowała liga skupiająca kluby z Hanoweru i okolic. Później z roku na rok w kolejnych regionach uruchamiano okręgowe rozgrywki ligowe. W 1898 r. po raz pierwszy wyłoniono mistrza Brandenburgii, a w 1899 r. Niemiec południowych. Mimo to w XIX w. ograniczano się jedynie do rozgrywek regionalnych, ani razu nie wyłoniono mistrza Niemiec.

W niedzielę 28 stycznia 1900 r. zebrali się w Lipsku przedstawiciele 86 klubów piłkarskich z Niemiec w celu utworzenia Niemieckiego Związku Piłki Nożnej (*Deutscher Fußball-Bund*). Funkcję prezesa *DFB* objął wspomniany już Ferdinand Hueppe, działacz niezwykle zasłużony dla rozwoju kultury fizycznej. Struktura związku opierała się na tworzeniu regionalnych związków piłkarskich. Miało to swoje uzasadnienie historyczne, gdyż Niemcy przez długi okres w historii były podzielone na wiele odrębnych państw. Jednakże kierowano się też aspektem ekonomiczno-organizacyjnym, ponieważ związki regionalne zapewniały skuteczniejszy rozwój dyscypliny. Pierwszego mistrza całych Niemiec wyłoniono dopiero w 1903 r., a została nim drużyna *VfB Lipsk* (Grüne 1996: 13-16).

POCZĄTKI FUTBOLU NA TERENIE WSCHODNICH NIEMIEC

Rozwój futbolu na terenie wschodnich Niemiec przebiegał znacznie wolniej niż w innych regionach kraju. Zasady gry w piłkę nożną zostały także i na tym terenie rozpropagowane na podstawie wzorców angielskich. Pierwsze doświadczenia z piłką

nożną były podobne jak na innych obszarach. Grupy pasjonatów próbowały nowej dyscypliny sportu, czasem nie wiedząc dokładnie, jakie zasady w niej obowiązują, ale od czegoś trzeba było zacząć.

Na terenie południowo-wschodnich Niemiec do pierwszego oficjalnego meczu piłkarskiego doszło 6 września 1892 r. Były to wewnętrzne zawody klubowe *ATV Breslau (Alter Turnverein)* – ówczesnego stowarzyszenia gimnastycznego (Padewski, Mielczarek 2012: 7). W 1898 r. powstał z niego *FC Breslau* (później znany jako *VfB*). Nie był to jednak pierwszy klub piłkarski na tym terenie. Już w 1896 r. w Legnicy założono bowiem *ATV 1896 Liegnitz* (późniejszy *SpVgg 1896 Liegnitz*). W 1897 r. we Wrocławiu utworzono dwa najstarsze kluby w tym mieście: *SV Blitz Breslau* i *VfR 1897 Breslau*, zaś w kolejnych latach powstały: *VfB Breslau* (1898), *SC Schlesien Breslau* (1901) oraz *Sportfreunde 02 Breslau* (1902).

Zachowała się wzmianka, że pierwszy mecz piłkarski na Kujawach rozegrały w 1894 r. dwa zespoły uczniowskie młodzieży Królewskiego Gimnazjum Realnego w Bydgoszczy (Trybuszewski 2013: 16). Pierwszym klubem w prowincjach północno-wschodnich był *FC Königsberg* (Królewiec), założony 7 lipca 1900 r., który w 1907 r. zmienił nazwę *VfB Königsberg (Verein für Bewegungsspiele)*. Na przełomie stuleci utworzono *Verband Pommerscher Ballspiel-Vereine*, do którego należały kluby szczecińskie, takie jak *FC Titania* (1902), *Stettiner FC Union*, *FC Adler Stettin* (1903), *Stettiner FC Saxonia* (1903), *FC Stern Stettin*, *Stettiner FC Blücher* (1904) oraz *SportVereinigung Wacker Stettin* (1904). („Liberio”, 1992, nr D3: 124). Piłka nożna zaczęła się rozwijać także w Gdańsku, gdzie w kwietniu 1903 r. powstał *FC Danzig 03*, a rok później w pobliskim Sopocie utworzono *FC Zoppot*. W pierwszym meczu rozegranym na tym terenie 13 lipca 1903 r., *FC Danzig* przegrał z *FC Königsberg* 2:3 („Danziger Neuste Nachrichten”, 10.07.1903: 2).

Powstające kluby oczywiście starały się zrzeszać, ale organizacja ta postępowała w trochę inny sposób niż na północy, zachodzie czy też w środkowej części Niemiec. Południowo-wschodnie i północno-wschodnie Niemcy w okresie przed I wojną światową charakteryzowały się przewagą terenów wiejskich i znacznymi odległościami pomiędzy dużymi miastami. Obszar południowo-wschodnich Niemiec obejmował dzisiejszy Górny Śląsk, Śląsk Opolski, Dolny Śląsk, ziemię lubuską, Łużyce oraz okolice Poznania, czyli dzisiejszą Wielkopolskę. Natomiast region północno-wschodni rozpościerał się od Szczecina aż po Królewiec, obejmując Pomorze, Prusy Zachodnie i Prusy Wschodnie. Obszar wschodnich Niemiec był więc regionem bardzo rozległym. Wobec ograniczonych możliwości komunikacyjnych piłka nożna rozwijała się jedynie w dużych miastach, szczególnie tych, które były ważnymi ośrodkami edukacyjnymi. Stało się to powodem narastającej izolacji od innych terenów. Tę tendencję usiłowano zmieniać, tworząc początkowo związki piłkarskie w poszczególnych prowincjach, a następnie związek obejmujący swym zasięgiem cały region. Proces ten postępował jednak bardzo powoli i – co ciekawe – niezależnie od podziału administracyjnego. Podział na prowincje nie był więc tożsamy z późniejszą strukturą regionalnych związków piłkarskich. Kluczowy dla niniejszych rozważań jest fakt, że składająca się z dwóch rejencji Prowincja Poznańska (*Provinz Posen*) stanowiła os

podziału. Rejencja poznańska (Posen) była później zrzeszona w piłkarskim związku południowo-wschodnim, a rejencja bydgoska (Bromberg) w związku północno-wschodnim.

Początek działalności związkowej na terenie Niemiec wschodnich przypada na 1903 r., kiedy powstał *Verband Breslauer Ballspiel-Vereine*, czyli związek wrocławskich towarzystw piłkarskich. W jego skład wchodziło rok później siedem klubów. Rok później w regionie Dolnych Łużyc, w którym rozwijał się przemysł tekstylny, miejscowe kluby zawiązały okręgowy związek *Verband Niederlausitzer Ballspiel-Vereine*. Związek ten zrzeszał jedenaście klubów: pięć z Cottbus i sześć z Forst (Deutsches Fußball Jahrbuch 1906: 70).

DFB jednakże wciąż naciskał na kluby, żeby połączyły się w jeden regionalny związek, obejmujący wielki obszar całej południowo-wschodniej Rzeszy, analogicznie jak w innych regionach Niemiec. Założenia były takie, żeby oprócz obszarów już zorganizowanych w okręgowe struktury włączyć do związku pozostałe tereny. Czy taki właśnie był mechanizm akcesji klubów poznańskich do związku piłkarskiego we Wrocławiu – nie do końca wiadomo.

Tymczasem kolejnym krokiem w kierunku rozwoju struktur związkowych w regionie południowo-wschodnim było powstanie okręgowego związku na Górnym Śląsku, czyli w prowincji Oberschlesien. Piłka nożna trafiła tam w 1903 r. z Wrocławia, a pierwszym klubem był *Sportvereinigung 03 Ratibor*, założony w Raciborzu przez Fritza Seidla. Rok później przy jednej z parafii w Katowicach zawiązał się klub piłkarski pod nazwą *SV Frisch Auf Kattowitz*, który funkcjonował zaledwie kilkanaście miesięcy. Jego rozpad dał za to początek aż trzem katowickim klubom: *Preußen*, *Diana* i *Germania*. Choć wszystkie były klubami niemieckimi, to występowali w nich także Polacy. Pierwszy z nich, *FC Preußen 05 Kattowitz*, był klubem wywodzącym się ze środowisk kupieckich i rzemieślniczych. Później zmienił on nazwę na *Erster Fußball Club (1.FC)*, by w latach międzywojennych, już jako klub mniejszości niemieckiej w Polsce, rywalizować w rozgrywkach piłkarskiej ekstraklasy. Kolejny klub, *SC Diana Kattowitz*, skupiał urzędników kolejowych i uczniów gimnazjalnych. Z tego klubu wywodzili się późniejsi reprezentanci Polski w piłce nożnej: Paweł Lubina i Otto Riesner (Owsiański 2020: 190). *Diana* była pierwszą niemiecką drużyną, która rozegrała oficjalny mecz z polską drużyną ze Śląska, a mianowicie z Pogonią Katowice w 1920 r. (2:2). Klub funkcjonował przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego. W 1906 r. w Mysłowicach powstała *Borussia 06 Myslovitz*, której nazwę w okresie PRL-u zmieniono na Lechia 06 Mysłowice. W tym samym 1906 r. utworzono *Verband Kattowitzer Ballspielverein*, czyli związek katowickich towarzystw piłkarskich (Gowarzewski, Waloszek 1996: 15). Jego założycielami było sześć klubów: *SC Diana Kattowitz*, *SC Germania Kattowitz*, *FC Preußen*, *FC Borussia Myslovitz*, *FC Ratibor* oraz *FC Preußen Ratibor*. Warto wspomnieć także klub *Sportverein Zalenze*, założony 23 sierpnia 1906 r. w Załężu, obecnej dzielnicy Katowic. Cztery lata później został on przemianowany na *Sport-Club Zalenze* (znany również jako *SC Zalenze 06*). Do 1925 r. funkcjonował jako jednosekcyjne stowarzyszenie piłkarskie. W lokalnej prasie klub nazywany był wtedy Katowice 06. Choć od dawna nie

ma on sekcji piłkarskiej, to jednak jest jednym z najstarszych istniejących polskich klubów sportowych.

W 1906 r. powstał kolejny okręgowy związek w regionie Dolnego Śląska, obejmujący kluby z niemieckich miast Liegnitz (Legnica) i Freiburg (Świebodzice). W tym samym roku udało się w końcu doprowadzić do powstania niemieckiego południowo-wschodniego związku piłkarskiego, czyli *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband (SOFV)*. Związek został założony 16 marca 1906 r. podczas zebrania w hotelu „Weiße Taube” w Cottbus. Ustalono na nim, że każdy klub dysponować będzie liczbą głosów zależną od liczby członków. Wybrano też zarząd w składzie: pierwszy przewodniczący F. A. Wegener (Breslau), drugi przewodniczący F. H. Schubert (Cottbus), sekretarz Oscar Lehniger (Cottbus) oraz skarbnik T. C. Kunert (Breslau) (*Fußball Jahrbuch 1907*: 168). Ponadto stwierdzono, że wszystkie kluby działające na terenie funkcjonowania związku są zobowiązane do niego wstąpić do 1 czerwca 1906 r., gdyż w przeciwnym wypadku zostaną zdyskwalifikowane.

Związek skupiał początkowo kluby zorganizowane w czterech okręgach: Breslau, Niederlausitz, Niederschlesien i Oberschlesien. W okręgu Breslau, obejmującym 11 klubów, w tym 9 z Wrocławia, zrzeszone były także dwa kluby poznańskie *I.Pos.F.C. Britannia Posen* oraz *Deutscher Sport Verein 1904 Posen*. Okręg Niederlausitz obejmował 12 klubów (po 6 z Cottbus i Forts), w okręgu Niederschlesien działało 7 klubów (5 z Liegnitz, po 1 z Freiburga i Görlitz), wreszcie w okręgu Oberschlesien zrzeszonych było 6 klubów, reprezentujących miasta Kattowitz – 3, Ratibor – 2 i Myslovitz – 1 (*Ibidem*: 168-169). Okręg poznański, założony prawdopodobnie jesienią 1909 r., był piątym w strukturach *SOFV*. Zrzeszał członków rekrutujących się ze środowiska urzędniczego, kupieckiego, nauczycielskiego i rzemieślniczego (Ziółkowska 1981: 119). Szósty regionalny okręg piłkarski utworzono w wyniku podziału okręgu Niederschlesien na dwa mniejsze. Bezirk Oberlausitz powstał w marcu 1910 r. i obejmował kluby mające swoją siedzibę w rejonie Górnych Łużyc. Najbardziej znanym zespołem z okręgu Oberlausitz był *SC Preußen Görlitz*. Taki podział utrzymał się do 1914 r.

Północno-wschodni niemiecki związek piłkarski (*Nordostdeutscher Fußball Verband*) został założony 27 października 1906 r. w Królewcu, w hotelu „Bellevue” („*Danziger Zeitung*” 29.10.1906, nr 507: 2), ale jego rozwój podlegał pewnym perturbacjom. Ponieważ kluby piłkarskie z obszaru Prus Zachodnich do niego ostatecznie nie przystąpiły, został on rozwiązany w marcu 1907 r. („*Danziger Zeitung*”, 18.03.1907, nr 130: 2). Jednakże 26 stycznia 1908 r. doszło do ponownego spotkania przedstawicieli klubów z obszaru Prus Wschodnich i Zachodnich, na którym powołano bałtycki związek sportów boiskowych (*Baltischer Rasensport Verband*) z siedzibą w Królewcu. Utworzono trzy okręgi, do których przystąpiły 22 kluby (Trybuszewski 2013: 19). Zrzeszały one następującą liczbę członków: Królewiec 131, Gdańsk 90 i Elbląg-Kwidzyn 60. W kwietniu 1908 r. dokonano wyboru władz związku. Przewodniczącym został Gustav Sembill, student z Królewca, jego zastępcą redaktor Robert Sander z Gdańska, sekretarzem Lieck z Królewca, a członkami: Weinberg, kupiec Friedrich Schmischke z Królewca, drukarz Assmus z Malborka oraz Fenske z Elblą-

ga. Związek liczył już wówczas 31 klubów i 719 członków (Luy 2015: 65). *Baltischer Rasensport Verband* był najmłodszym związkiem zrzeszonym w *Deutscher Fußball Bund* i zarazem najmniejszym pod względem liczby klubów i zawodników (Chomicki 2020: 39). W kolejnym roku do okręgu gdańskiego przyłączyły się kluby ze Słupska. Kiedy do związku przystąpiła także wschodnia część Pomorza z Koszalinem, dokonano podziału na osiem mniejszych okręgów z siedzibami w Królewcu, Tylży, Gąbinie, Kętrzynie, Elblągu, Grudziądzu, Gdańsku i Słupsku. W związku bałtyckim oprócz wydziału piłkarskiego funkcjonował także lekkoatletyczny. Ponieważ w grudniu 1910 r. utworzono także wydział sportów zimowych, nazwę związku zmieniono na bałtycki związek sportów boiskowych i zimowych (*Baltischer Rasen- und Wintersport Verband*) (Trybuszewski 2013: 25). Rozwój futbolu na tych terenach był bardzo zróżnicowany. Na północnych ziemiach zaboru pruskiego w 1912 r. najbardziej rozwinięty piłkarsko był okręg gdański (*Bezirk Danzig*), który skupiał 13 klubów, w tym: sześć z Gdańska, dwa z Wrzeszcza oraz po jednym z Nowego Portu, Kartuz, Kościerzyny, Sopotu i Wejherowa. W okręgu elbląskim (*Bezirk Elbing*) działało dziewięć klubów, w tym: cztery z Elbląga oraz po jednym z Braniewa, Malborka, Pasłęka, Starogardu i Tczewa. Okręg grudziądzki (*Bezirk Graudenz*) także skupiał dziewięć klubów, w tym: pięć z Torunia, dwa z Grudziądza oraz po jednym z Kwidzyna i Tucholi. Najslabiej rozwinięty był okręg bydgoski (*Bezirk Bromberg*), w którym funkcjonowały zaledwie dwa kluby piłkarskie, po jednym z Bydgoszczy (*SC Bromberg*) i Piły (*FC Hertha Schneidemühl*). Związek był wówczas podzielony aż na dziesięć okręgów (1912) (*Deutsches Fußball Jahrbuch 1912*: 334-336). Podczas walnego zebrania *BRWV*, które odbyło się 16 marca 1913 r. w Gdańsku, zatwierdzono przyłączenie Szczecina wraz z całą prowincją Pomorza, w której działał związek pomorskich towarzystw piłkarskich (*Verband Pommerscher Ballspiel-Vereine*). Konsekwencją tej decyzji był podział związku bałtyckiego na trzy dzielnice: pomorską z siedzibą w Szczecinie, zachodniopruską z siedzibą w Gdańsku i wschodniopruską z siedzibą w Królewcu („*Elbinger Neuste Nachrichten*”, 17.03.1913, nr 75: 3).

ROZGRYWKI PIŁKARSKIE ORGANIZOWANE PRZEZ *SOFV* I *BRWV*

Głównym zadaniem każdego związku regionalnego była organizacja mistrzostw klubowych w ramach poszczególnych okręgów. W południowo-wschodniej części Niemiec w 1906 r. doszło do pojedynku mistrzów okręgu Breslau i Niederlausitz, który dał początek zmaganiom mistrzowskim („*Liberio*”, 1992, nr D3: 119). Rok później rozpoczęły się regularne rozgrywki, organizowane przez *SOFV*. Pierwszego mistrza wyłoniono w 1907 r., rywalizację tę wygrał zespół *SC Schlesien 1901 Breslau*. Rok później triumfował także klub z Wrocławia – *Verein f. Rasenspiele 1897 Breslau*, a w kolejnym roku najlepszy okazał się zespół *SC Alemannia Cottbus*. Do sezonu 1908/09 w rozgrywkach brali udział mistrzowie czterech prowincji. Rok później w rywalizacji po raz pierwszy uczestniczył także mistrz okręgu poznańskiego. W kolejnym sezonie obsada była już pełna. W rozgrywkach brali udział przedstawiciele

wszystkich sześciu okręgów, czyli: Breslau, Niederlausitz, Niederschlesien, Oberlausitz, Oberschlesien oraz Posen. Rywalizowano systemem pucharowym. Wszyscy uczestnicy brali udział w kwalifikacjach, w których rozgrywano ogółem trzy mecze bez rewanżu. Trójka zwycięzców awansowała do półfinałów. Na tym szczeblu zwykle jedna z drużyn była uprzywilejowana tzw. wolnym losem. W półfinale i finale o zwycięstwie także decydował tylko jeden mecz. Wyłoniony w ten sposób mistrz związkowy trafiał do dalszych rozgrywek o mistrzostwo Niemiec (*Verbandsliga*).

Trudno sprecyzować, kiedy dokładnie doszło do zorganizowania okręgowego związku w Poznaniu. Prawdopodobnie stało się to wczesną jesienią 1909 r., bowiem latem tego roku cztery kluby poznańskie: *DSV*, *Britannia*, *Viktoria* i *Union* były jeszcze zrzeszone w okręgu Breslau (Fußball Jahrbuch 1909: 193). Wiadomo natomiast, że mistrzostwa prowincji poznańskiej po raz pierwszy odbyły się w sezonie 1909/10, a ich triumfator wystartował w rozgrywkach związkowych. W pierwszym roku swego funkcjonowania poznański okręg *SOFV* zrzeszał siedem klubów. Wśród nich aż sześć miało swoją siedzibę w Poznaniu: *FC Britannia Posen*, *Deutscher Sport Verein Posen*, *FC Normania Posen*, *FC Union Posen*, *FC Viktoria Posen* oraz *FC Wacker Posen*. Do okręgu poznańskiego należał także jeden klub z Ostrowa – *Ostrowo'er FC*. Funkcję sekretarza okręgu pełnił działacz *Britannii* Alfred Gotthard i na jego adres napływała korespondencja kierowana do *Bezirk Posen* (Fußball Jahrbuch 1910: 271). Rok później do okręgu poznańskiego dołączył klub z Gniezna – *FA des MTV Gnesen*, a obowiązki sekretarza przejął działacz *Viktorii* – Franz Schulz (Deutsches Fußball Jahrbuch 1911: 336).

Poczynając od sezonu 1909/10, w okręgu Posen przeprowadzono pięć edycji mistrzostw dla drużyn zrzeszonych w niemieckim związku piłkarskim. Grano systemem każdy z każdym, mecz i rewanż. W pierwszych trzech sezonach mistrzem okręgu została drużyna *Deutscher SV Posen*, jednak nie zachowały się szczegóły tej rywalizacji (DSFS, 2008: 15, 17). W marcu 1910 r. poznański mistrz po raz pierwszy wystartował w rywalizacji związkowej, ale w pierwszym meczu na poziomie kwalifikacji uległ w Poznaniu zespołowi *VfR Breslau* 1:3. Rok później zespół *Deutscher SV Posen* pokonał w Poznaniu *ATV Liegnitz* 4:1 i zakwalifikował się do półfinału. W meczu rozegranym 2 kwietnia 1911 r. uległ we Wrocławiu *Germanii Breslau* 1:3. Drużyna poznańska zagrała w składzie: John – Alfred Gürtler I, Hanisch – Keiler, Kurt Lau, Heinze – Winter, Franz Gürtler II, Beher, Gläser, Halonga, a sędzią tego meczu był Fonfara z Katowic („Allgemeine Schlesische Sport-Zeitung” 07.04.1911, nr 14: 7). O dużej przewadze umiejętności piłkarskich *DSV* nad konkurentami z okręgu najlepiej świadczy fakt, że w sezonie 1911/12 drużyna ta pokonała *Union* 18:1 i *Viktorię* 16:0. *Deutscher SV Posen* po raz trzeci z rzędu wygrał rywalizację okręgową, by w kwalifikacjach mistrzostw związkowych awansować bez gry. Stało się tak dlatego, że nie wyłoniono na czas mistrza okręgu Niederlausitz. W półfinale rozegranym 31 marca 1912 r. w Poznaniu *DSV* przegrał nieznacznie z *Germanią* Breslau 1:2. Gospodarze wystąpili w składzie: Liebsch – Alfred Gürtler I, Hanisch – Keiler, Kurt Lau, Heinze – Scholz, Gläser, Fritz Duschka, Beier, Baller („Allgemeine Schlesische Sport-Zeitung”, 03.04.1912, nr 14: 6). W kolejnym sezonie mistrzostwa okręgowe zakończyły

się sensacyjnie. W sezonie 1912/13 *Deutscher SV Posen* przegrał wyjazdowy mecz z *Britannią* 1:7 („Posener Tageblatt” 16.02.1913, nr 79: 10 oraz 18.02.1913, nr 81: 9), co zadecydowało o niespodziewanym sukcesie tej ostatniej w całych rozgrywkach. W tabeli końcowej *Britannia* wyprzedziła *DSV*, *Union Posen*, *OFC Ostrowo i Viktorię Posen*. W kwalifikacjach mistrzostw związkowych *Britannia*, słynąca z wysokich umiejętności technicznych, podejmowała *Preußen Breslau*. Mecz rozegrany 9 marca 1913 r. w Poznaniu przyniósł zwycięstwo gościom 1:0. *Britannia* zagrała w składzie: Müller – Lüning, Jorissen – Karl Nowicki, Schumann, Eduard Marks – Alfred Overbeck, Konrad Klein, Fengler, Kühn, Mattut („Allgemeine Schlesische Sport-Zeitung” nr 11 z 12.03.1913: 5). W ostatniej edycji mistrzostw okręgowych, rozegranych przed wybuchem wojny, wszystko wróciło do normy. W prasie zachował się terminarz pierwszej rundy mistrzostw okręgowych, którą przeprowadzono od 12 października do 30 listopada 1913 r. Do sędziowania spotkań zostali wyznaczeni następujący arbitrzy: Fritz Scholz, Karl Lünning, Karl Rohde i Emil Marx. W rozgrywkach brały udział tylko cztery drużyny: *DSV*, *Britannia*, *Jahn i Union* („Allgemeine Schlesische Sport-Zeitung” 02.10.1913, nr 40: 15). Ostatecznie *Britannia* oraz *DSV* zgromadziły tę samą liczbę punktów i trzeba było rozegrać mecz dodatkowy. Zwyciężył w nim *DSV* 4:3, odzyskując tytuł utracony rok wcześniej. Piłkarze *Deutscher SV Posen* nie mieli jednak szczęścia w losowaniu i trafili w kwalifikacjach mistrzostw związkowych na *Askanię Forst*, triumfatora z poprzedniego roku. Mecz rozegrany 15 marca 1914 r. w mieście Forst przyniósł bezdyskusyjne zwycięstwo gospodarzom 6:0 (Grüne, 1996: 111-114).

Mistrzostwa północno-wschodnich Niemiec rozpoczęły się w 1908 r., po powstaniu związku *Baltischer Rasensport Verband*. W pierwszych dwóch edycjach nie brały udziału kluby z terenu ziem polskich zaboru pruskiego, a ich triumfatorami były zespoły *VfB Königsberg*, który wówczas nie miał sobie równych w całym regionie (DSFS, 2017: 34). Jesienią 1909 r. w rozgrywkach okręgu III wystartowały trzy kluby mające swoją siedzibę w miastach, które po zakończeniu wojny znalazły się w granicach Rzeczypospolitej. Dwa z nich reprezentowały Grudziądz (*SC Graudenz* i *SSV Komet Graudenz*), a jeden Toruń (*SV Thorn*). Rywalizację wygrał zespół *SC Graudenz*, pokonując w finale okręgowym *Elbinger SV* 4:0, co stanowiło sporą niespodziankę. W pierwszej rundzie finałów związkowych *SC Graudenz* nie sprostał jednak drużynie *BuEV Danzig*, przegrywając 0:4 (Chomicki 2020: 47, 54).

Rok 1910 był przełomowy dla regionu Pomorza i Kujaw, bowiem w Toruniu odbyło się zebranie założycielskie okręgu Graudenz/Bromberg. Stworzenie oddzielnego okręgu spowodowało wzrost aktywności miejscowych działaczy i sportowców oraz przyczyniło się do zwiększenia popularności futbolu. W maju zorganizowano w Kwidzynie, Chełmnie, Bydgoszczy i Toruniu zawody lekkoatletyczne i mecze piłkarskie z udziałem zaproszonych drużyn. Rozgrywano także wiele okazjonalnych meczów towarzyskich. Jesienią odbyły się pierwsze mistrzostwa okręgu z udziałem pięciu drużyn: dwóch z Torunia i Grudziądza oraz jednej z Bydgoszczy. System rozgrywek nie był czytelny, a źródła nie informują, kto wygrał tę rywalizację. Na dodatek mistrz okręgu nie przystąpił do rozgrywek finałowych na szczeblu związku

(*Ibidem*: 56). Wiosną 1911 r. odbyła się pierwsza z dwóch rund mistrzostw okręgowych, ale przed startem drugiej dokonano podziału w strukturze związku (Trybuszewski 2013: 26). Mistrzem okręgu VI (Graudenz) w sezonie 1911/12 została drużyna *Seminar SV Thorn 1909*, wyprzedzając *SC Graudenz*, kluby toruńskie *SSC Eintracht* i *TSV Vistula*, grudziądzki *SSV Komet*, zespół z Kwidzyna – *SV Marienwerder* oraz z Tucholi – *SSV Tuchel*. Okręg X (Bromberg) zrzeszał tylko dwa kluby: *SC Bromberg* i *FC Hertha Schneidemühl*, które prawdopodobnie nie rozegrały spotkań mistrzowskich. W finałach mistrzostw związkowych zespół *Seminar SV Thorn 1909* odpadł w pierwszej rundzie, przegrywając z *SV 10 Allenstein* 1:3 (Chomiccki 2020: 78-79, 98 i 106). Mistrzostwa okręgu VI w sezonie 1912/13 rozegrano w dwóch grupach, systemem dwurundowym. W południowej, toruńskiej, triumfował zespół *Seminar SV Thorn 1909*, a w północnej najlepszy okazał się *SC Graudenz*. Decydujący o mistrzostwie okręgu mecz finałowy zakończył się zwycięstwem *SC Graudenz* 5:2 (Trybuszewski 2013: 30). Okręg X znów miał spory problem z wyłonieniem mistrza, choć bowiem *Hertha Schneidemühl* pokonała *SC Bromberg* 4:1, to jednak na skutek protestu mistrzem ogłoszono ten drugi zespół. Ostatecznie żaden z tych klubów nie wziął udziału w finałach związkowych, oddając walkowerem mecz rundy kwalifikacyjnej z zespołem *SC Graudenz*, który dzięki temu po raz pierwszy awansował do ćwierćfinału. Na tym szczeblu niespodziewanie pokonał *Elbinger SV* 6:5 („*Elbinger Neuste Nachrichten*” 10.03.1913, nr 68: 3). Półfinał odbył się 16 marca 1913 r. w Kwidzynie i zakończył triumfem *BuEV Danzig*, który pokonał *SC Graudenz* 5:1 („*Elbinger Neuste Nachrichten*” 17.03.1913, nr 75: 3). Udział w półfinale związkowym był największym sukcesem w historii klubu z Grudziądza. Mistrzostwa sezonu 1913/14 odbywały się w podziale na trzy dzielnice, z których każda miała własny podział na okręgi. W okręgu II dzielnicy Prusy Zachodnie triumfatorami grupy południowej zostali piłkarze *SV Marienwerder*, a w południowej najlepszy okazał się zespół *Seminar SV Thorn 1909*. W grudniowym finale okręgowym zespół z Kwidzyna pokonał swoich rywali z Torunia 4:1 (Chomiccki 2020: 161). Nowo utworzony okręg IV dzielnicy Prusy Zachodnie rozpoczął swoje rozgrywki z opóźnieniem, ale zdołał wyłonić mistrza, którym została drużyna z Kościerzyny – *Seminar SV Bär Berent* („*Elbinger Neuste Nachrichten*” 12.02.1914, nr 42: 7). Jej mecz w półfinałach mistrzostw dzielnicy nie doszedł jednak do skutku. Rozpoczęte wiosną 1914 r. mistrzostwa kolejnego sezonu zostały przerwane z powodu wybuchu I wojny światowej.

ROZGRYWKI KRONPRINZENPOKAL

Najwięcej emocji niemieckich kibiców w latach 1909-1914 wzbudzały rozgrywki *Kronprinzenpokal*. Srebrny puchar, będący głównym trofeum rywalizacji, został ufundowany w 1908 r. przez niemieckiego księcia Wilhelma Pruskiego. Uczestnikami rywalizacji były reprezentacje poszczególnych niemieckich związków regionalnych. Nazwa rozgrywek miała związek z napisem umieszczonym na pucharze, który brzmiał: *Seine Kaiserliche und Königliche Hoheit Wilhelm, Kronprinz des Deutschen*

Reiches und von Preußen stiftete im Jahre 1908 diesen Pokal als Wanderpreis für Fußball-Wettspiele zwischen den repräsentativen Mannschaften der Landesverbände des Deutschen Fußball-Bundes (Owsiański 2016: 157). Przyjęła się jednak nazwa potoczna *Kronprinzenpokal*, czyli Puchar Księcia (następcy tronu). Rozgrywki odbywały się na trzech szczeblach (kwalifikacje, półfinały i finał), systemem pucharowym (jeden mecz bez rewanżu), na boisku jednego z rywali. Startowały w nich reprezentacje ośmiu niemieckich związków regionalnych, złożone z najlepszych piłkarzy poszczególnych okręgów. Rywalizacja toczyła się od sezonu 1908/09 z przerwą w latach 1915-1916, aż do roku 1918, kiedy to w Niemczech zniesiono monarchię.

Reprezentacja *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband (SOFV)* wzięła udział w sześciu pierwszych edycjach, ale zwykle odpadała w pierwszej rundzie. Tylko dwukrotnie zdołała przebrnąć przez kwalifikacje, kończąc swój udział na szczeblu półfinałów. Jej skład opierał się zwykle na piłkarzach z Wrocławia, Katowic, Legnicy, Cottbus i Forst, a obecność w jej składzie niemieckich piłkarzy z Poznania była raczej symboliczna. W sezonie 1908/09 przegrała w pierwszej rundzie z reprezentacją związku bałtyckiego (*BRV*) 0:1, a mecz rozegrano w Berlinie. Rok później wzięła rewanż i pokonała w Poznaniu reprezentację *BRV* 4:0, by w półfinale ulec we Wrocławiu reprezentacji Berlina (*VBB*) aż 1:9. Niezwykła sytuacja miała miejsce w sezonie 1910/11, bowiem rozegrany w Gdańsku mecz reprezentacji południowo-wschodnich (*SOFV*) i północno-wschodnich (*BRWV*) Niemiec zakończył się remisem 1:1. Sędzia Willi Donndorf z Berlina zarządził dogrywkę, ale z powodu zapadających ciemności zmuszony był ją przerwać. Mecz unieważniono i powtórzono trzy tygodnie później, tym razem na boisku w Cottbus. Przyniósł on zdecydowane zwycięstwo *SOFV* nad *BRWV* 6:2. W półfinale zespół *SOFV* przegrał w Hamburgu z reprezentacją Niemiec północnych (*NFV*) aż 0:11. We wszystkich trzech spotkaniach na pozycji prawego pomocnika zagrał poznaniak Kurt Lau, zawodnik *Deutscher SV 1904 Posen*. W sezonie 1911/12 zespół *SOFV* przegrał w Cottbus z reprezentacją Niemiec Środkowych (*VMBV*) 1:5 po dogrywce, mimo iż po upływie zasadniczego czasu gry utrzymywał się remis 1:1. W meczu tym wystąpił Alfred Overbeck, prawoskrzydłowy z klubu *Britannia Posen*. W kolejnych dwóch sezonach reprezentacja *SOFV* odpadała w pierwszej rundzie, nie mając w swym składzie żadnego piłkarza z klubów poznańskich. Najpierw przegrała we Wrocławiu z reprezentacją Brandenburgii (*VBB*) 0:5, a rok później w Lipsku uległa reprezentacji Niemiec Środkowych (*VMBV*) 1:2 („Libero” 1992, nr D3: 39-56).

Reprezentacja północno-wschodnich Niemiec także wystąpiła we wszystkich edycjach rozgrywek o Puchar Księcia. Jej skład opierał się na zawodnikach z Królewca i Gdańska, wzmocnionych nielicznymi piłkarzami z innych ośrodków. W sezonie 1908/09, po zwycięstwie 1:0 z reprezentacją *SOFV* (mecz rozegrano w Berlinie), w półfinale przegrała w Hamburgu z reprezentacją Berlina 1:4. Rok później odpadała już w kwalifikacjach, przegrywając w Poznaniu z zespołem *SOFV* 0:4. W meczu tym wystąpił pomocnik klubu *FC Graudenz* o nazwisku Vogel. W sezonie 1910/11 doszło do powtórzenia meczu z reprezentacją *SOFV* w opisanych już okolicznościach (1:1 w Gdańsku i 2:6 w Cottbus), co oznaczało wyeliminowanie na etapie kwalifikacji.

W kolejnym sezonie reprezentacja Bałtów przegrała w Berlinie z reprezentacją Brandenburgii 0:10, a styl tej porażki można ocenić jako kompromitujący. Warto odnotować, że w składzie *BRWV* pojawił się prawoskrzydłowy Knöffler z *SC Bromberg*. Niewiele lepiej było w sezonie 1912/13, kiedy to drużyna *Baltischer Rasen- und Wintersport Verband* przegrała w Szczecinie z reprezentacją Niemiec Północnych (*NFV*) 2:7. Pewnym usprawiedliwieniem tej porażki było znaczne osłabienie zespołu *BRWV*, gdyż w meczu tym nie zagrało kilku podstawowych zawodników (Chomicki 2020: 142). W ostatniej edycji *Kronprinzenpokal* przed wybuchem wojny Bałtowie ulegli w Berlinie reprezentacji Brandenburgii 1:3 („*Liberio*” 1992, nr D3: 39-56).

Dla uzupełnienia warto poświęcić kilka słów także lokalnym gwiazdom futbolu, uczestnikom rozgrywek *Kronprinzenpokal*, zawodnikom niemieckich klubów z miast, które po zakończeniu I wojny światowej znalazły się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej. Kurt Lau urodził się 25 lutego 1891 r. w Otłoczynie (stacja kolejowa na granicy Prus i Rosji), powiat Toruń. Był synem Hermanna i Christiny z d. Prümendorf, najmłodszym z trójki braci (Akta miasta Poznania, kartoteka ewidencji ludności 53/474/0/19.3/14719). To jeden z najwybitniejszych piłkarzy niemieckich w Poznaniu. Występował na pozycji pomocnika. Jako zawodnik *Deutscher SV Posen* był trzykrotnym mistrzem okręgu poznańskiego w ramach mistrzostw *SOFV* (1910, 1911 i 1912). Rozegrał trzy mecze (1910) w reprezentacji *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband* w rywalizacji o Puchar Księcia. W kwietniu 1912 r. przeniósł się do Gdańska, by tam kontynuować karierę piłkarską jako zawodnik *Ostmark Danzig*. Rozegrał jeden mecz (1912) w reprezentacji *Baltischer Rasen- und Wintersport Verband (BRWV)* o Puchar Księcia oraz występował w reprezentacji Gdańska. Rok od niego młodszy Alfred Johannes Overbeck urodził się 19 września 1892 r. w Poznaniu. Był synem Johanna i Anny Wandy z d. Tonn, miał starszego brata i dwójkę rodzeństwa, które zmarło w wieku niemowlęcym. Jego rodzice na początku XX w. zmienili nazwisko z Luthe na Overbeck (Akta miasta Poznania, kartoteka ewidencji ludności 53/474/0/19.3/14891). Występował na pozycji prawoskrzydłowego, był zawodnikiem klubu *Britannia Posen*, w barwach którego wywalczył tytuł mistrza okręgu poznańskiego w ramach mistrzostw *SOFV* (1913). Rozegrał jeden mecz (1911) w reprezentacji *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband* w ramach rywalizacji o Puchar Księcia. Później był działaczem piłkarskim okręgu poznańskiego (zastępca sekretarza). Mieszkał w Poznaniu jeszcze po zakończeniu I wojny światowej, ale po śmierci matki (ojciec zmarł wcześniej), posiadając status optanta, wyjechał do Niemiec. Na temat dwóch pozostałych reprezentantów *BRWV*, piłkarzy Vogla z Grudziądza i Knöfflera z Bydgoszczy, nie zachowały się niestety żadne inne informacje poza nazwiskiem.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA *SOFV* I *BRWV*

Ciekawym aspektem funkcjonowania obu związków piłkarskich był brak ich korelacji z granicami podziału administracyjnego Rzeszy Niemieckiej. Zasięg terytorialny związku *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband* obejmował cały teren prowincji

śląskiej (*Provinz Schlesien*), czyli jego trzy rejencje: wrocławską, legnicką i opolską, rejencję poznańską (jedną z dwóch) prowincji poznańskiej (*Provinz Posen*) i rejencję frankfurcką (jedną z trzech) prowincji brandenburskiej (*Provinz Brandenburg*). Łącznie więc, na terenie pięciu rejencji, pozostających w obrębie trzech różnych prowincji, od 1910 r. funkcjonowało pięć okręgów piłkarskich, a wkrótce przez podział utworzono szósty. Związek aż do 1913 r. stopniowo się rozrastał. Na terenie obejmującym zasięg jego działania liczba klubów niemieckich regularnie zwiększała się od 4 w 1904 r., przez 16 w 1905 r., 19 w 1906 r., 36 w 1907 r., 38 w 1908 r., 46 w 1909 r., 59 w 1910 r., 73 w 1911 r., 83 w 1912 r. do 113 w 1913 r.; a w 1914 r. wynosiła 107 (Fußball Jahrbuch 1908: 224-226; 1909: 192-194 oraz 1910: 271-272; Deutsches Fußball Jahrbuch 1911: 336-338 oraz 1912: 331-333; DFB Vereienliste 1913: 62-64 oraz 1914: 75-78).

Struktura związku *Baltischer Rasen- und Wintersport Verband* była jeszcze bardziej skomplikowana i także nie zachowywała zgodności z granicami podziału administracyjnego. Związek był podzielony na dziesięć okręgów, oznaczonych numerami. Pięć okręgów miało swoją siedzibę na terenie trzech rejencji wchodzących w skład prowincji Prus Wschodnich (*Provinz Ostpreußen*), trzy kolejne okręgi związane były z dwoma rejencjami prowincji Prus Zachodnich (*Provinz Westpreußen*), a po jednym okręgu obejmowało rejencję bydgoską (jedną z dwóch) prowincji poznańskiej (*Provinz Posen*) i rejencję koszalińską (jedną z trzech) prowincji pomorskiej (*Provinz Pommern*). Łącznie więc, na terenie siedmiu rejencji, pozostających w obrębie czterech różnych prowincji, od 1911 r. funkcjonowało dziesięć okręgów piłkarskich. Związek w kolejnych latach do wybuchu wojny także się rozrastał, choć nie tak szybko jak jego sąsiad z południa, bowiem dodatkowy wpływ na ten wzrost miało przyjmowanie klubów z kolejnych regionów (Szczecin i Stargard). Niemniej liczba klubów niemieckich zrzeszonych w związku systematycznie rosła od 18 w 1908 r., przez 21 w 1909 r., 44 w 1910 r., 64 w 1911 r., 83 w 1912 r., 97 w 1913 r. do 105 w 1914 r. (Fußball Jahrbuch 1908: 228; 1909: 195 oraz 1910: 272-274; Deutsches Fußball Jahrbuch 1911: 339-340 oraz 1912: 334-336, DFB Vereienliste 1913: 65-68 oraz 1914: 79-83).

Tabela 1

Związki piłkarskie działające na terenie ziem polskich zaboru pruskiego z podziałem na okręgi oraz w przyporządkowaniu do prowincji i rejencji administracyjnych

Okręg związku piłkarskiego Bezirk	Prowincja Provinz	Rejencja Regierungsbezirk
<i>Süd-Ostdeutscher Fußball Verband (1912)</i>		
Breslau	Schlesien	Breslau
Oberschlesien	Schlesien	Oppeln
Niederschlesien	Schlesien	Liegnitz
Oberlausitz	Schlesien	Liegnitz
Niederlausitz	Brandenburg	Frankfurt

Posen	Posen	Posen
<i>Baltischer Rasen- und Wintersport Verband (1912)</i>		
I – Königsberg	Ostpreußen	Königsberg
II – Tilsit-Memel	Ostpreußen	Gumbinnen
III – Insterburg-Gumbinnen	Ostpreußen	Gumbinnen
IV – Rastenburg-Lyk	Ostpreußen	Allenstein
V – Allenstein-Osterode	Ostpreußen	Allenstein
VI – Graudenz	Westpreußen	Marienwerder
VII – Elbing	Westpreußen	Danzig
VIII – Danzig	Westpreußen	Danzig
IX – Stolp-Köslin	Pommern	Köslin
X – Bromberg	Posen	Bromberg

Analizowanie wszystkich aspektów organizacyjnych funkcjonowania obu związków piłkarskich znacznie wykracza poza ramy tego tekstu. Dlatego warto skupić uwagę przede wszystkim na okręgach związkowych i niemieckich klubach piłkarskich działających na terenie polskich ziem zaboru pruskiego.

W połowie 1911 r. okręg poznański *SOFV* zrzeszał siedem niemieckich klubów, w których futbol uprawiało 398 zawodników (*Deutsches Fußball Jahrbuch 1911*: 386-388). Funkcjonowało w nim pięć klubów mających swoją siedzibę w Poznaniu oraz po jednym z Ostrowa Wlkp. i Gniezna. Okręg nie należał do regionów szczególnie mocno rozwiniętych pod względem piłkarskim. *Bezirk Posen*, jako jeden z sześciu pozostających w strukturach *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband*, skupiał niespełna 8% klubów i niewiele ponad 8% zawodników zarejestrowanych w związku. Wprawdzie rok później przyjęto w struktury *Bezirk Posen* dwa kluby ze Wschowy, ale z powodu szybszego rozwoju futbolu w innych regionach, szczególnie w Górnych Łużycach, okręg poznański stał się najmniejszym liczebnie okręgiem niemieckiego południowo-wschodniego związku piłkarskiego.

Do 1911 r. obowiązki sekretarza okręgu poznańskiego sprawował rotacyjnie jeden z sekretarzy klubowych. W kolejnym roku okręg poznański doczekał się odrębnych władz. Odtąd funkcję pierwszego przewodniczącego pełnił Emil Marks, a obowiązki pierwszego sekretarza przejął Erich Hoffmann (*Deutsches Fußball Jahrbuch 1912*: 332). Dość niespodziewanie znaczenie okręgu poznańskiego w wymiarze organizacyjnym wzrosło, kiedy poznaniak Fritz Scholz objął funkcję sekretarza (*Schriftführer*) związku *Süd-Ostdeutscher Fußball Verband*. W 1913 r. funkcję przewodniczącego okręgu poznańskiego przejął Fritz Scholz, obowiązki sekretarza pełnił Willy Meyer, a skarbnika Wilhelm Lünig (*DFB Vereienliste 1913*: 63).

Niemieckie kluby piłkarskie powstawały w Poznaniu na wzór istniejących od kilku lat klubów wioślarskich. Skupiały one niemiecką młodzież szkolną, drobnomieszczańską i inteligencką. Reprezentowały też zróżnicowane oblicze ideowo-polityczne. Pierwszy niemiecki klub piłkarski na terenie Poznania, czyli *Deutscher Sportverein*

Posen, powstał w 1904 r. Z założenia jego członkami mogli być tylko Niemcy. Rok później powstała mniej restrykcyjna w polityce narodowościowej *Britannia Posen*, która skupiała w swoich szeregach aż 20% Polaków (Ziółkowska 1992: 159). O wiodącej roli piłkarstwa niemieckiego na tym terenie najdobitniej przekonuje zdanie zamieszczone w roczniku jubileuszowym Polskiego Związku Piłki Nożnej „[...] Sport piłkarski w Wielkopolsce zaprowadzili Niemcy” (Szyc 1925: 12).

Z wyjątkiem *DSV* do klubów niemieckich należeli zarówno Niemcy, jak i Polacy. Zawodnikami *Britannii* byli Władysław Skotarek (później Warta Poznań) i Karł Nowicki. Funkcję sekretarza w *SC Union* pełnił Edmund Kosicki (później Warta), a następnie Martin Pilarski. W niemieckim *FC Mars 1910* przewodniczącym był B. Gładyszak, a sekretarzem Żak. W zarządzie innej niemieckiej drużyny *FC Liga 1908* zasiadali przewodniczący A. Majewski i skarbnik Leopold Schnotale. Zupełnie odmienny charakter miał klub *Normania*, założony w 1907 r. *de facto* przez Polaków, Piotra Pacierzyńskiego i Stanisława Pilaczyńskiego, który oficjalnie preferował przyjmowanie katolików (obu narodowości). W 1910 r. jego sekretarzem był S. Kurek. Drużyny *Union*, *Wacker* oraz *Viktoria* należały do niemieckiego związku piłkarskiego i regularnie brały udział w rozgrywkach mających na celu wyłanianie mistrza *Bezirk Posen* (Owsiański, Siwiński 2013: 19, 24).

W tym samym czasie co okręg poznański na terenie północno-wschodnich Niemiec utworzono okręg z siedzibą w Grudziądzu. Jego przewodniczącym został inżynier Gustav Schury. Okręg obejmował swym działaniem znaczną część obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. Rok później dokonano podziału okręgu na dwa mniejsze: Kwidzyn dołączono do Grudziądza i Torunia, natomiast Bydgoszcz i Piła stanowiły odtąd oddzielny okręg. W okręgu Grudziądz ukonstytuowały się nowe władze w składzie: przewodniczący Johann Zimmermann, sekretarz Müller i skarbnik Steinke („*Bromberger Zeitung*” 23.08.1911, nr 197). W 1913 r. funkcję przewodniczącego okręgu pełnił Erich Seegrün, a rok później powrócił na to stanowisko Gustav Schury (DFB Vereinenliste 1913: 67 oraz 1914: 81).

W niemieckich klubach mających swoją siedzibę na Pomorzu i Kujawach podziały narodowościowe nie były tak jednoznaczne jak w Poznaniu. W składach poszczególnych drużyn nie brakowało polskich nazwisk. W *BuEV Danzig* występowali Wronka i Stryjewski, członkami *SV Hohenzollern Thorn* byli Orzechowski, Kendzia, Lewandowski, Szapański, Dombrowski, Balewski i Gumowski, w *SV Vistula Thorn* grali Budziński, Grześkowiak, Rosol, Falkowski i Radomski, a do *SC Bromberg* należeli Stanisław Wojdak, Zakrzewski, Mieczysław Robiński i Twardowski (Trybuszewski 2013: 43).

Wiele spotkań z drużynami niemieckimi rozgrywała polska Warta Poznań. W 1913 r. pokonała *SC Union Posen* 4:2, w 1915 zremisowała z *DSV Posen* 2:2, w 1916 r. pokonała ten zespół 4:0 (Szyc i inni 1937: 35 i 37), a w 1918 r. wygrała aż trzykrotnie 3:1 („*Kurier Poznański*”, 03.01.1918, nr 2: 3), 4:1 („*Kurier Poznański*” 19.03.1918, nr 65: 3) i 5:1 („*Kurier Poznański*” 03.10.1918, nr 227: 3). Warta rozgrywała także mecze z drużynami niemieckimi spoza Poznania. W 1917 r. zremisowała w Bydgoszczy z *SC Bromberg* 4:4 („*Bromberger Zeitung*” 19.08.1917, nr 193), by

w rewanżu wygrać 3:0 („Kurier Poznański”, 26.09.1917, nr 219: 3). W ostatnim roku wojny Warta przegrała w Poznaniu z *SC Schliesen Breslau* 0:7 („Kurier Poznański”, 06.02.1918, nr 30: 3) i we Wrocławiu 0:5 („Ostdeutsche Sportzeitung”, 07.03.1918, nr 18), wygrała 5:1 w Poznaniu z *SV Möve Schneidemühl* (Sprawozdanie KS Warta, 1918) i przegrała w Pile 2:6, dwukrotnie zremisowała ze *Stettiner SC* 1:1 w Poznaniu („Kurier Poznański”, 04.09.1918, nr 202: 3) i 1:1 w Szczecinie („Kurier Poznański”, 27.09.1918, nr 222: 3-4) oraz dwukrotnie przegrała ze *Sportfreunde Breslau* 0:14 we Wrocławiu („Kurier Poznański”, 21.08.1918, nr 190: 3) i 1:5 w Poznaniu.

Kiedy 14 marca 1920 r. w Poznaniu przekształcono Związek Polskich Towarzystw Sportowych w Poznański Związek Okręgowy Piłki Nożnej, jednym z klubów członkowskich został PFB Toruń („Kurier Poznański”, 26.03.1920, nr 71: 6). Był to klub wywodzący się z niemieckiego *VfB Thorn*, którego kolejne nazwy przybrały postać: PFB Toruń, Polska Jedenastka Ballspiela, Czarna Jedenastka i w końcu Czarni Toruń. Przykład ten obrazuje zarówno silne związki niemieckiej i polskiej piłki nożnej, jak i ewolucyjny charakter zmian.

KRES ROZWOJU NIEMIECKIEGO PIŁKARSTWA NA ZIEMIACH POLSKICH ZABORU PRUSKIEGO

Od 1913 r. na terenie Poznania dał się zauważyć powolny upadek klubów niemieckich. Po powstaniu Związku Polskich Towarzystw Sportowych (1913), który skupiał wyłącznie polskie kluby piłkarskie, nastąpił znaczący odpływ polskiej młodzieży z klubów niemieckich. W tej sytuacji swoją pozycję utrzymał tylko *DSV Posen*, który w 1912 r. zrzeszał 96 członków, wyłącznie Niemców. Trudności, z jakimi zmagał się niemiecki futbol na terenie Poznania, oddaje notatka prasowa zamieszczona w „Ostdeutsche Sport Zeitung” z maja 1914 r. (tłum. Edmunda Szyca):

„Sport piłki nożnej w obwodzie poznańskim trudne ma stanowisko. Złe stosunki co do placów gry, walka narodowa sportowców-Polaków przeciwko związkowi (niemieckiemu – przyp. aut.) i rywalizacja Turnvereinów niełatwe są do pokonania [...]. Przeciwieństwa z nowo utworzonym związkiem polskim zażegnać zamierza się za pośrednictwem związku austriackiego, by tym samym porozumienie z nim osiągnąć. Propaganda Polaków spowodowała wystąpienie wszystkich Polaków z towarzystw niemieckich. Pewne towarzystwo poznańskie straciło w ten sposób prawie połowę swoich członków” („Ostdeutsche Sport Zeitung”, 21.05.1914, nr 21).

W owym czasie austriacki związek piłkarski jednoczył związki piłkarskie poszczególnych narodowości na terenie Austro-Węgier. Niemieckie władze piłkarskie chciały spowodować połączenie poznańskiego Związku Polskich Towarzystw Sportowych (powstałego w styczniu 1913 r.) z galicyjskim Związkiem Polskim Piłki Nożnej. W ten sposób zamierzano doprowadzić do sytuacji, w której kluby polskie, bojkotujące towarzystwa niemieckie, byłyby zobowiązane do rozgrywania z nimi regularnych spotkań (Owsiański 2020: 192). Na przeszkodzie w realizacji tych planów stanął wybuch I wojny światowej w 1914 r.

Dzieje piłkarstwa niemieckiego na ziemiach polskich zaboru pruskiego w latach 1900-1914 sprawiają wrażenie zapomnianego świata, który aż do końca XX w. nie wzbudzał zainteresowania historyków sportu ani jednej, ani drugiej ze stron. Pomimo ukazania się kilku opracowań to zainteresowanie nadal jest niewielkie. Tymczasem warto zdać sobie sprawę, że na tym terenie powstawały kluby, rozgrywano mecze wywołujące duże zaciekawienie wśród publiczności, zakładano związki piłkarskie, które organizowały coroczne mistrzostwa, rywalizowały ze sobą reprezentacje miast i okręgów, wreszcie kreowano tu lokalne gwiazdy futbolowe, których nazwiska niewiele dziś mówią nawet znawcom tego tematu. Nieliczne fotografie, które przetrwały, pozostają zazwyczaj anonimowe, a prasa sportowa, opisująca szczegóły zdarzeń, zachowała się w formie szczątkowej. Moim celem było uporządkowanie i przedstawienie podstawowych faktów dotyczących rozwoju piłkarstwa niemieckiego na ziemiach polskich oraz wskazanie jego powiązań z narodzinami polskiego futbolu na tym obszarze.

Wykaz niemieckich klubów piłkarskich na terenie ziem polskich zaboru pruskiego w latach 1900-1914

Wielkopolska

Gniezno	<i>Deutsche Eiche Gnesen, Sp. Abtlg. d. MTV Gnesen, Gimnasium SV Gnesen</i>
Kępno	<i>Diana Kempen, Progimnasium Kempen</i>
Krotoszyn	<i>Preußen Krotoschin</i>
Leszno	<i>Comenius Lissa, Germania Lissa, MTV Lissa</i>
Ostrów	<i>Germania Ostrowo, Ostrowo'er FC Ostrowo</i>
Poznań	<i>I.Pos.FC Britannia 05 Posen, Deutscher SV 1904 Posen, Falke Posen, Gymnasiialliga Posen, Heros Posen, Hertha Posen, Sp. Abtlg. d. MTV Jahn Posen, Liga Posen, Mars Posen, FC Normania Posen, Preußen Posen, SC Union Posen, FC Viktoria Posen, FC Wacker Posen</i>

Kujawy i ziemia chełmińska

Bydgoszcz	<i>Sportklub Bromberg, SV des Inf.-Regts. GrafSchwerin Nr 14 Bromberg, Verein für Fussball und Liechtatletik Sportbrüder Bromberg, Seminar SV Hohenzollern Bromberg</i>
Grudziądz	<i>Seminar SV Komet Graudenz, Sportklub Graudenz</i>
Inowrocław	<i>SV Kujavien Hohensalza</i>
Chełmno	<i>Culmer SV Kulm, Sportklub Kulm</i>
Nakło	<i>FC Union Nakel an der Netze</i>
Toruń	<i>FC Preußen Thorn, Seminarfußballklub Thorn 1909, Seminar SV Eintracht Thorn, Turn Verein Thorn 4, Sportklub Hellas Thorn, SV des Inf.-Regts. Nr 61 von Marwitz Thorn, SpVgg Marwitz Thorn, SV Hohenzollern Thorn, Thorner SV Vistula Thorn (wcześniej SV Thorn 1909)</i>

Pomorze Gdańskie

Kościerzyna	<i>Seminar SV Bär Berent</i>
Tczew	<i>Rasensportverein Dirschau</i>
Kartuzy	<i>Ballspiel- und Fußstourenclub Karthaus, Turn- und Ballspielverein Karthaus</i>
Chojnice	<i>Gymnasial FC Sturm Konitz, Könitzer SV Konitz</i>
Wejherowo	<i>Seminar-Turnverein Neustadt</i>
Starogard	<i>Sp. Abtlg. d. MTV Preußisch Stargard</i>
Tuchola	<i>Seminar SV Tuchel, Sp. Abtlg. d. MTV Tuchel</i>

Bibliografia

A. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Gdańsku, Poznaniu i Toruniu.
Archiwum Wielkopolskiego Związku Piłki Nożnej.
Deutscher Fussball Bund, Vereienliste 1913, 1914.
Deutsches Fußball Jahrbuch 1904-05, 1905-06, 1911, 1912, 1913.
Fußball Jahrbuch 1905-07, 1908, 1909, 1910.
Kartoteka mieszkańców miasta Poznania 1870-1932.
Kronika POZPN 1919-1949, oprac. Stefan Mosiński.
Materiały archiwalne w zbiorach prywatnych.
Sprawozdanie z działalności Klubu Sportowego „Warta”, Poznań 1918.
Zawody Klubu Sportowego „Warta” 1913-1915, oprac. Edmund Szcyc.

B. Czasopisma

„Allgemeine Schlesische Sport-Zeitung”, Wrocław 1911-1913.
„Bromberg Zeitung”, Bydgoszcz 1911-1917.
„Danziger Zeitung”, Gdańsk 1906-1908.
„Elbinger Neuste Nachrichten”, Elbląg 1913-1914.
„Głos Młodzieży”, Poznań 1913-1914.
„Kurier Poznański”, Poznań 1913-1920.
„Libero”, Weisbaden 1991-2002.
„Ostdeutsche Sport Zeitung”, Wrocław 1909-1914.
„Posener Tabellblatt”, Poznań 1913.
„Praca. Tygodnik Ilustrowany”, Poznań 1913-1918.

C. Opracowania

Chomicki P. (2020), *Rozgrywki piłkarskie na Pomorzu do roku 1914*, Mielec.
Chomicki P., Nawrocki K., Wika W. (2015), *Szkie z dziejów pomorskiej piłki nożnej (1903-2015)*, Gdańsk.

- DSFS, praca zbiorowa (2017), *Fußball im Baltischen Sportverband 1903/04-1932/33*, Berlin.
- DSFS, praca zbiorowa (2008), *Fußball in Schlesien 1900/01-1932/33*, Berlin.
- Fryc A. (2015), *Piłka nożna w Europie w latach 1863-1914*, Piekary Śląskie.
- Gowarzewski A., Waloszek J. (1996), *75 lat OZPN Katowice. Księga pamiątkowa*, Katowice.
- Grüne H. (1996), *Vom Kronprinzen bis zur Bundesliga 1880 bis 1963*, Kassel.
- Hałys J. (1981), *Piłka nożna w Polsce. Tom 1*, Kraków.
- Hesse U. (2014), *Tor! Historia niemieckiej piłki nożnej*, Otwock.
- Krzywicki L. (1923), *Spis ludności i zwierząt gospodarskich z dnia 30 września 1921 roku. Rozbiór krytyczny wyników spisu*, Warszawa.
- Kukulski J. (1974), *Światowa piłka nożna*, Warszawa.
- Luy U. (2015), *Fußball in Ostpreussen, Danzig und Westpreussen 1900-1914*, Kleinrinderfeld.
- Luy U. (2013), *Fussball in Pommern 1903-1914*, Kleinrinderfeld.
- Luy U. (2017), *Fußball in Süd-Ostdeutschland (Schlesien) 1893-1914*, Kleinrinderfeld.
- Owsiański J. (2016), *Rozgrywki piłkarskie w Wielkopolsce do roku 1919*, Mielec.
- Owsiański J., Siwiński T. (2013), *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań.
- Padewski A., Mielczarek K. (2012), *120 lat piłkarskiej historii Dolnego Śląska*, Wrocław.
- Szyc E. i inni (1937), *25 lat „Warty” 1912-1937. Jubileuszowa księga pamiątkowa*, Poznań.
- Trybuszewski H. (2013), *Początki niemieckiej i polskiej piłki nożnej na Pomorzu i Kujawach 1894-1923*. Nakło n. Notecią.
- Ziółkowska T. (1992), *Kultura fizyczna w Poznaniu w latach 1870-1918*, Poznań.

D. Artykuły

- Kacprzak P. (2007), *Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919-1939*, w: „Studia Lubuskie”, Sulechów, nr 3: 145-158.
- Owsiański J. (2020), *Kluby mniejszości narodowych w rozgrywkach piłkarskich na terenie Polski*, w: Dubicki A., Jung R., Kobierecki M., *Polityczne kształty sportu*, Poznań: 189-216.
- Szyc E. (1925), *Rozwój sportu piłki nożnej na terenie Wielkopolski*, w: *Rocznik Polskiego Związku Piłki Nożnej. Pięciolecie Polskiego Związku Piłki Nożnej (1919-1924)*, Kraków: 12-15.
- Wieczorek R. (1968 i 1969), *Działalność klubów sportowych m. Poznania w latach 1919-1939*, w: *Roczniki Naukowe WSWF w Poznaniu*, z. 15, s. 23-75 i z. 18: 181-204.
- Ziółkowska T. (1981), *Niemiecki sport w Poznańskim w okresie imperializmu (1890-1918)*, w: „Wychowanie Fizyczne i Sport” nr 1: 107-122.

dr Jarosław Owsiański, Zespół Badań Politologicznych Problematyki Sportu, Uniwersytet Łódzki (jaroslaw.owsianski@gmail.com)

Słowa kluczowe: piłka nożna, kluby sportowe, związki sportowe, piłkarstwo niemieckie, rozbiory Polski, Cesarstwo Niemieckie, traktat wersalski

Keywords: football, sports clubs, sports associations, German football, partitions of Poland, German Empire, Treaty of Versailles.

ABSTRACT

The article discusses the origins of football on the territory of Germany and the gradual expansion of this sports discipline to the eastern provinces. The present study is an attempt to recreate, in a synthetic overview, the accomplishments of German football on the territory of the Prussian partition of Poland in the aspect of organizational development, games played, achievements of clubs and the successes of teams in sporting competition up to the outbreak of World War I.

At the beginning of the 20th century, the German Football Association (DFB) was created, which coordinated the activities of football associations in particular provinces of the German Empire. This contributed to the development of football in the eastern provinces as well. Each year, more and more German clubs were formed; they took part in championship competitions at the level of districts and regional associations. Football teams representing the association participated in the Crown Prince Cup competition (Kronprinzenpokal). German games impacted on the initiation of Polish football development in this area, independently of the advance of the discipline in Galicia. The rapid growth of football was stopped by the outbreak of World War I. After the war, under the Treaty of Versailles and as a result of the outbreak of the Greater Poland Uprising, these lands returned within the borders of Poland, which caused mass emigration of Germans to the Reich. These facts brought about changes in the national and historical consciousness, resulting in the lack of interest in the issue of German football development in the Polish territories of the Prussian partition among sports historians of both countries.

The development of German football and its impact on the growth of Polish football in Greater Poland, Kuyavia, and Gdańsk Pomerania were assessed on the basis of historical sources and scientific studies. Analysis of the extant source materials, press publications of that time and historical studies was also used.

NASZE WYDAWNICTWA

INSTYTUT ZACHODNI

ul. Mostowa 27, 61-854 Poznań

tel. +61 852 28 54

fax +61 852 49 05

e-mail: wydawnictwo@iz.poznan.pl

Bogumił Rudawski

Grabież mienia w Kraju Warty 1939-1945. Działalność Urzędu Powierniczego w Poznaniu

Instytut Zachodni

Poznań 2018

ISBN 978-83-61736-77-6

ISSN 0860-2913

281 ss., fotografie

Aneks z wykazem firm skonfiskowanych przez Urząd Powierniczy w Poznaniu

Streszczenie w języku angielskim

Autor korzystając z ogromnej bazy źródłowej zgromadzonej podczas kwerendy w archiwach państwowych w Polsce i w Niemczech przedstawia zjawisko grabieży mienia, „które było powszechnym doświadczeniem wojennej rzeczywistości lat 1939-1945 w Polsce. Grabież trwała nieustannie przez cały okres okupacji i była zaplanowanym elementem niszczenia egzystencji ludzi. Już od początku okupacji nakładano na obywateli polskich różne ograniczenia majątkowe oraz zajmowano ich mienie na drodze rekwizycji i konfiskat. Grabież mienia w Kraju Warty, podobnie jak na całym obszarze Polski zajętej przez III Rzeszę, miała charakter masowy i przybrała dwie zasadnicze formy – rabunku pozainstytucjonalnego, w którym aktywni byli przez cały okres okupacji niemieccy funkcjonariusze oraz niemieccy cywile oraz grabieży oficjalnej, ujętej w struktury organizacyjne. Bardziej dotkliwa okazała się ta druga forma wywłaszczeń dokonywana przez specjalnie w tym celu ustanowione instytucje niemieckiej administracji państwowej, które organizowały i przeprowadzały konfiskaty majątku Polaków. Spośród nich najważniejszą instytucją był Główny Urząd Powierniczy Wschód (Haupttreuhandstelle Ost, HTO), który objął swym działaniem polskie ziemie inkorporowane do Niemiec oraz częściowo Rzeszę Niemiecką. HTO posiadał sieć ekspozytur – Urzędów Powierniczych, które działały w poszczególnych jednostkach ziem wcielonych. Dla Kraju Warty ustanowiono Urząd Powierniczy w Poznaniu (Treuhandstelle Posen) wraz z filią w Łodzi.

Grabieżcza polityka administracji powierniczej spowodowała zupełne zniszczenie podstaw gospodarki prywatnej i przedwojennej struktury własnościowej. Bezwzględna gospodarcza eksploatacja objęła wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego i zrujnowała w wysokim stopniu polski dorobek narodowy oraz prywatny większości polskich rodzin. Do szkód materialnych należy dodać szkody moralne. Polacy wykluczeni z uczestnictwa w życiu politycznym, kulturalnym i gospodarczym byli wykorzystywani w niemieckich przedsiębiorstwach jako tania siła robocza.